

LENNART BERNTSON OCH SVANTE NORDIN:

Efter revolutionen. Vänstern i svensk kulturdebatt sedan 1968

Stockholm: Natur & Kultur, 2017.

DETTA ÄR EN bok som lämnat mig djupt frustrerad. Dess syfte är inte särskilt klart beskrivet och jag är fortsatt osäker om det sedan jag läst den. Inledningsvis anges emellertid att författarna avsett att »teckna den svenska vänsterns intellektuella historia sådan den framträder i den allmänna kulturdebatten» (s. 11). Om man ska ta detta på allvar ställer det höga krav på inlevelse med denna vänsters självförståelse. Det förefaller mig som om författarna förfuskat sitt projekt. Många till vänstern kritiska inlägg i debatten refereras med gillande, men föremålet för kritiken blir ofta diffust. Det kan också vara svårt att skilja mellan författarnas egna uppfattningar och de uppfattningar som vänsterns kritiker uttryckt, och som författarna redogör för.

Författarna tycks ha haft för avsikt att skriva en bok gemensamt, men gett upp. Nu har de skrivit olika delar av boken var för sig. Den känns ofärdig. Boken har tillkommit med »generöst» stöd av Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål, säger författarna i bokens förord, där de tackar för pengarna. En misstanke som slår läsaren är att författarna, då de insamlat sitt material och utkvitterat det generösa stödet, tröttnat på uppgiften. I boken finns nämligen mycket intressant material samlat och redovisat, men det är illa bearbetat och ofta fördomsfullt bedömt. Det är egentligen bara ett avsnitt som avviker från den bilden, en diskussion kring Per Ahlmarks olika skrifter mot den svenska vänstern i allmänhet och 68-vänstern i synnerhet. Det är mera genomarbetat och mindre okritiskt än skriften i övrigt, men också orimligt omfattande. Det känns just därför som illa integrerat i boken som helhet. Referaten av debatten kring vänstern sträcker sig från 1968

och fram till idag. Ändå får man säga att kärnan utgör diskussionen kring 68-vänstern och dess genomslag i det svenska samhället. Jag koncentrerar mig därför på den.

Det stora problemet med boken är alltså att författarna aldrig med någon inlevelse tar sig an de vänsteridéer de presenterar och vars avtryck i kulturdebatten de vill spåra. Istället nöjer de sig med ytliga referat. De tycks förlita sig på en publik som likt författarna själva ska rysa inför vad den får ta del av. Det är förvånande då båda författarna en gång var ivriga unga deltagare i det skeende de nu på sin ålders höst vill analysera.

68-vänstern var en bred rörelse som efterträdde en smal och trevande ny vänster under 1960-talets första hälft. Man kan se 68-vänstern som slutet på det mera öppna sökandet på vänsterkanten, som föregått den. Man kan säga att 68-vänstern ägde bestånd fram mot slutet av 1970-talet. På 1980-talet sveptes den bort från den offentliga scenen av nyliberalismen. Någon revolution åstadkom den aldrig, varför titeln till boken är svårbegriplig.

Det som mer än något annat drev 68-vänstern till handling var Vietnamkriget, även om kampen mot apartheid i Sydafrika också var en viktig utgångspunkt för många. Dokumentärfilmen *Svart Vecka i Nimba*, uppföljt av Unga Filosofers bok *Lamco:s Liberia* fördjupade synen på svensk inblandning i kolonialismen. 68-vänstern inspirerades av motsvarande rörelser i framför allt Frankrike och USA. Den ungdomliga rörelsen organiserades framför allt av en liten grupp utbrytare vid 1967 års kongress ur det svenska kommunistpartiet; denna grupp sökte stöd i maoism/stalinism och den kinesiska kulturrevolutionen då de vände sig mot det »revisionistiska» parti som leddes av CH Hermansson. Dessa maoister var alltså få, men de drog med sig stora skaror av unga människor i utomparlamentariskt arbete, framför allt i De Förenade FNL-Grupperna (DFFG). Massan av unga människor, som bar upp 68-vänstern, drevs av mindre doktrinära föreställningar än de som försvarades av deras ledare, men de hyste ett lika starkt engagemang. Denna generation eldades också till handling av framträdande författare som Peter Weiss, Sara Lidman, Jan Myrdal, Sven Lindqvist och Göran Palm. Den var förstas på olika vis präglad av en ny tidsanda med

en frigjord syn på sex och samlevnad, en särskild ny populärkultur o.s.v. En särskild fåra inom den utgjordes av kvinnorörelsen med Grupp 8. Tyvärr grep dess budskap inte rörelsen som helhet. Men rörelsen som helhet hade verkligen ett bestämt fokus som skulle kunna sammanfattas ungefär i följande punkter.

1. Kriget mot Indokina var ett kolonialt krig, som av USA bedrevs för att bevara västerländsk hegemoni i regionen – det var en fortsättning av Frankrikes tidigare strävanden i samma syfte.
2. Kriget medförde att miljontals oskyldiga människor av den amerikanska militären bragtes om livet, regelmässigt och på ett sätt som stred mot krigets lagar. Kriget fördes med kemiska stridsmedel och med napalm. Där förekom regelrätta massakrer som den i Song My. Allt detta var avskyvärt.
3. Kriget fördes av en nation, USA, som stod Sverige nära, ideologiskt, politiskt och på andra sätt.
4. Kriget utkämpades mot vietnameserna för att befästa den rådande ekonomiska och sociala världsordningen. Det utkämpades »för vår skull». Det syftade till att bevara »våra» ekonomiska privilegier.
5. Kriget var emellertid inte bara ett blodigt försök att säkra ett för västmakterna ekonomiskt fördelaktigt system, det var också baserat på en suspekt ideologi.
6. Denna ideologi var uttalat rasistisk. Kolonialismen vilade på samma ideologiska grund som nazismen gjort, nämligen på föreställningen om att vissa folk, färgade och svarta, var underlägsna »oss» vita européer och nordamerikaner. I sin mest tillspetsade form ledde denna ideologi i Sydafrika till det av svenskt näringsliv och svensk borgerlighet understödda apartheidsystemet. Den hade genom historien fått rationalisera veritabla folkmord.

7. Men om läget var sådant fanns också anledning att ifrågasätta vårt eget ekonomiska och politiska system. Vilade detta system på förtryck av fattiga människor i tredje världen? Och delade vi i själva verket de rasistiska värderingarna?

8. Och om läget var sådant föreföll det som om vi som levde i västerländska välmående samhällen också hade ansvar för de koloniala krigen. Vi drog samfällt nytta av den exploatering av fattiga människor, som av USA försvarades med vapenmakt. Vi behövde göra upp med rasismen.

9. Och då krigen var orättfärdiga i sak och baserat på en rasistisk ideologi innebar detta ansvar att vi också kollektivt och enskilt bar på en skuld för det som inträffade.

Ungefär så såg grunden för ett på sakliga resonemang grundat engagemang ut. Författarna till *Efter revolutionen* lyckas inte fånga detta komplex. De snuddar vid vissa punkter, men beskriver dem fördömsfullt. 68-vänsterns känsla av ansvar och skuld omtalas som »hat mot det egna samhället», man talar om »den vantrivsel i kulturen, som drev 68-revoltörerna till ungdomlig frenesi» (s. 104). Man talar om denna vänsters »fascination för våld och förtryck» (s. 178). Jag tror allt detta hade mycket litet med 68-vänsterns verkliga engagemang att skaffa.

Men utöver de människor, vars föreställningsvärld kunde fångas i de 9 punkterna ovan, fanns förstas också en intellektuell kärntrupp, som gick vidare med kritiken av det politiska och ekonomiska system som visat sig kunna leda fram till koloniala och rasistiska folkmord. Det är här författarna framför allt sviker läsarna. Här ger de inte ens några ordentliga referat. Ändå är det, som sagt, en diskussion i vilken de en gång själva varit djupt involverade.

Författarna noterar att det inom den maoistiska rörelsens ledning fanns en okritisk syn på frågan om demokrati och revolution. Dessa maoistiska ledare, som idoliserade Moskvarättegångarna och som hävdade att allt varit bra i Sovjet fram till Stalins död, hade förstas mycket lite att tillföra till diskussionen om bristerna i den i

vårt land rådande ekonomiska och politiska ordningen. Vid sidan av dessa fanns emellertid en uppsjö av personer, som förde resonemang om hur ett bättre samhälle skulle kunna gestalta sig. Också de tillhörde 68-vänstern. De publicerade sig i tidskrifter som *Zenit* och *Häftan för Kritiska Studier* och i böcker och pamfletter. Författarna tillhörde själva denna krets. Hur har de kunnat glömma bort den i sin historik? Varför diskuterar de t. ex. inte i detalj det som betecknas som en ny-leninistisk fas inom den svenska vänstern?

Denna nya leninism kom att präglade Vänsterpartiets utveckling, med främsta uttrycket i 1972 års program, författat framför allt av Jörn Svensson. Det nagelfars inte utan avfärdas lättvindigt som ett återfall i sovjetkommunism. Här är jag själv part i målet (det bör läsaren av denna recension ha i minnet). Det som var intressant i diskussionen på den här punkten var emellertid framför allt Jörn Svenssons resonemang kring ett rådssocialistiskt system, i boken *Du skall ta ledningen och makten*.

Visst var alltså en del av vänstern ny-leninistisk, men det var en leninism med sina rötter i Lenins skrift »Staten och revolutionen», inte i någon vare sig tidigare eller aktuell praktik. Då man skrev om denna bok av Lenin var det kutym att lägga till att det var annat ljud i skällan då Lenin skrev om Sovjetmaktens aktuella uppgifter. Men det såg man som en annan historia. Den leninism som uttrycktes i »Staten och revolutionen» hade inget att skaffa med Sovjet som det kommit att faktiskt gestalta sig.

Vänsterns program av 1972 tog upp den här tråden. Det innebar alltså inte att partiet närmade sig sovjetkommunismen. Detta program fjärmade i själva verket Vänsterpartiet från Sovjet, som hade en helt annan syn på hur ett lydigt kommunistparti i Väst borde agera. Programmet gjorde samtidigt Vänsterpartiet mera självständigt också gentemot Socialdemokraterna. Men det hindrar inte att det var radikala och djärva tankar som kom att präglade partiet.

Utgångspunkten för den leninistiska rådstanke som engagerade många var denna. Den som ville etablera en socialistisk demokrati är tvungen att säga något om hur en sådan skulle styras. Det gällde själva det traditionella politiska systemet lika väl som styrelsen av

näringslivet. Jörn Svensson hade en uppfattning om detta, jag själv en annan. Vi var överens om att näringslivet skulle demokratiseras med hjälp av arbetarråd. Här fanns för övrigt en inspirationskälla i den jugoslaviska modellen.

Skulle arbetarråden vara basen också för det politiska systemet? Ja, svarade jag. Nej, svarade Svensson. Jag tror nu att det var han som hade rätt. Detta är emellertid inga enkla frågor. Här behövs en fortsatt diskussion – inte enkla avfärdanden av någon av ståndpunkterna.

Lustigt nog gör författarna stor sak av att Jörn Svensson ville grundlagsfästa den socialistiska egendomsrätten. Jag var skeptisk mot sådana tankar, utifrån en radikalt demokratisk utgångspunkt. Folksuveräniteten borde inte i onödan inskränkas. Ville de högsta politiska organen avskaffa den socialistiska egendomsrätten borde de kunna göra det, på samma sätt som de borde i något hänseende kunna utvidga den. Inga jurister, inget lagråd, borde ha rätt att överpröva sådana beslut.

Det är lätt att förstå att Berntson och Nordin inte hyser någon sympati för tanken att näringslivet borde socialiseras, att demokratin borde utsträckas också till produktionen, och att långt mer av produktionen borde underkastas en central plan än vad som nu är fallet. Men denna brist på sympati för projektet borde inte ha hindrat dem från att försöka teckna hur det var tänkt och med vilka argument det försvarades.

Ett tema som var centralt för 68-vänstern rörde ideologins roll vid förtryck. Författarna nämner Göran Palms bok om indoktrineringen i Sverige men presenterar aldrig hans tankar på ett seriöst vis. Sven Lindqvists »Reklamen är livsfarlig» var också mönsterbildande. Många tänkte nog då, och tänker kanske fortfarande, att ett förtryck endast kan upprätthållas om de som förtrycks kan förmås att frivilligt foga sig. En marxistisk tanke är ju också att samhällen tenderar att reproducera ideologier, som befäster den rådande ordningen. Vad ligger i den hypotesen? Om den är riktig blir det kanske rimligt att organisera sig, som vänsterns smågrupper i 68-generationen försökte göra, i ett elitparti, som kunde leda massorna.

Mot denna förklaring av att förtrycket kan fortbestå finns en annan tankefigur, som betonar svårigheten för de förtryckta att koordinera sitt handlande i ett framgångsrikt uppror. Lenin mot Rosa Luxemburg, om man så vill. Sådana diskussioner fördes inom vänstern, inte bara av Göran Palm och Sven Lindqvist. De refereras inte i boken.

Den i boken vanligast förekommande anklagelsen mot 68-vänstern är att vänstern var odemokratisk. Med det avses framför allt att den hade överseende med frånvaron av demokrati i länder, som kämpade mot USA, såsom framför allt Vietnam. Det ligger nog mycket i den kritiken, på samma sätt som det med fog kan sägas att borgerligheten tog lätt på demokratin då den hade överseende med kolonialt våld och till och med rasistiska ideologier och att västerländska demokratier, som USA, inte hade några hämningar då det gällde att ge understöd till fascistiska diktaturer, då det tjänade deras politiska och ekonomiska syften. Den av USA understödda fascistiska kuppen i Chile 1973 blev för 68-vänstern ett slags bekräftelse av påståendet att det inte går att nå socialism på en parlamentarisk väg. Kritiken drabbar alltså både vänstern och högern. Men det gör att man nog bör handskas varsamt med den.

Just det förhållandet, att både höger och vänster haft överseende av det här slaget med odemokratiska regimer, gör att man bör vara noga med att inte blanda bort korten. Ser man på hur de förhållit sig till avsteg från demokratin i världen i allmänhet, bör man naggelfara båda sidor på samma vis. Här misslyckas författarna kapitalt då de aldrig intresserar sig för borgerlighetens försyndelser. Är man främst intresserad av vad de stått för i praktisk handling bör man lägga större vikt vid vad de faktiskt gjort, och velat göra, i vårt eget land, än vid vad de sagt om andra regimer i andra länder. Det är rimligt att hålla den tyska borgerligheten ansvarig för att den överlämnade makten till Hitler, men kanske lite långsökt att anklaga svenska borgerliga partier för den saken, även om många nog den gången såg med gillande på vad som hände i vårt södra grannland.

Denna i och för sig berättigade men ensidiga kritik av vänsterns syn på olika rörelser i världen tenderar därmed i boken att undanskymma det förhållandet, att samma vänster ju i sin aktiva egna

politiska plattform var radikalt demokratisk. Man ville utvidga demokratin till hela samhället, samtidigt som man i vissa detaljer diskuterade om demokratins institutioner borde omstöpas. Och inom den samlade vänstern fanns en uppsjö av kritiska synpunkter på alla reellt existerande socialistiska system. De dömdes ut som socialimperialistiska, etatistiska, degenererade arbetarstater eller som reellt existerande men odemokratiska socialistiska stater. Vad man själv ville åstadkomma var något radikalt annorlunda. Vad menar författarna om detta? Hur ser författarna på 68-vänsterns uttalade radikalt demokratiska hållning?

Om jag rätt förstått dem anser de att 68-vänstern var *alltför* demokratisk. Den insåg inte att demokratin måste begränsas, om vi ska få ett gott samhälle. Ett fel med denna vänster var t. ex. att den inte gick med på att politiken borde göra halt då olika beslut hotade att träda den privata äganderätten för när. De kritiserar Per Ahlmark, av alla, för att ensidigt fokusera på 68-vänsterns syn på den abstrakta relationen mellan demokrati och diktatur. Vad är det då som Ahlmark enligt författarna har missat? Jo, det är »[...] högst sällan Ahlmark skjuter in sig på exempelvis vänsterns bild av den privata äganderätten och näringsfriheten. Dessa rättsområden var och är av minst lika stor betydelse för ett fritt och demokratiskt samhälle som mänskliga rättigheter och konstitutionell maktindelning» (ss. 178–179).

Detta om äganderättens och näringsfrihetens betydelse för ett »fritt och demokratiskt samhälle» (hur det nu ska förstås) är som jag förstått saken författarnas egen tanke. Talet om behovet av en konstitutionell maktindelning riktar sig rimligen mot det demokratiska system vi idag har i vårt land. Men låt oss se på detta med äganderätten.

Vänstern hade en bestämd hållning till den privata äganderätten. Man ifrågasatte inte äganderätten beträffande personliga ting, men man hävdade att t. ex. familjen Ax:son Johnsons rikedomar var orättfärdiga. Man omtalade de rika som »expropriatörer», de hade alltså ingen moralisk rätt till sina rikedomar och man avsåg med Marx uttryck att »expropria» dessa.

Hade man rätt eller fel i den bedömningen? Hade man rätt gjorde väl folkflertalet också rätt, om de socialiserade samhällets rikedomar.

Författarna tycks inte intresserade av frågeställningen. För mig väcktes den redan i min barndom, då jag och mina klasskamrater i Svandammsskolan i Nynäshamn häpnade över beskedet att en av döttrarna på Nynäs gods av sin far, konsuln, fått en Cadillac i födelsedagspresent. Jag tänkte att det måste ligga fuffens bakom en rikedom som gör något sådant möjligt. Det hade varit intressant att höra författarnas försvar för den motsatta ståndpunkten.

Det bör också noteras att då den radikala 68-vänstern avträtt från den historiska scenen och efterträts av en lika engagerad nyliberal rörelse, ställdes samma frågor på nytt. En filosof som Robert Nozick skulle på samma sätt radikalt och från en på självägande baserad rättighetsetik ifrågasätta den juridiska äganderätten, som den såg ut i samhällen som det amerikanska eller svenska. Om några av dina juridiska innehav tillkommit genom en enda historisk rättighetskränkning, var de moraliskt sett inte dina. I politisk retorik såg man få spår av subtiliteter som dessa, men vid de filosofiska seminarierna var frågeställningen högst reell. Författarna är rimligen bekanta med den.

I boken görs ett försök (av Svante Nordin) att skildra den filosofiska sidan av 68-vänstern. Skildringen blir ofullständig och delvis felaktig. Korrekt påpekas att två tidskrifter spelade särskilt stor roll för den teoretiska vänsterdebatten, *Häftan för Kritiska Studier (HfKS)* och *Zenit*. Det är sant att dessa tidskrifter var olika till sin inriktning, men inte riktigt på det vis författarna anger. *Zenit* hade en ledande teoretiker knuten till sig, Göran Therborn, och Therborns uppfattning (för tillfället) var också tidskriftens. *HfKS* var annorlunda. Den hade en öppen inställning till olika slags filosofier. Medan *Zenit* anslöt sig till en bestämd form av marxism (Althusser) var *HfKS* inte ens en marxistisk tidskrift. Den beskyldes av Therborn för att försvara »kritisk teori», men kritisk teori (Frankfurtskolan) var bara en av olika riktningar som fick utrymme i tidskriften. Författarna hävdar att *HfKS* tog avstånd ifrån analytisk filosofi. Inte ens på den punkten har de rätt (och

de tvingas citera ledaren i tidskriftens första nummer tendentiöst för att bibringa läsarna det intrycket). Visst fanns i första numret artiklar av Gerhard Radnitzky och Aant Elzinga. Men svensk analytisk filosofis nestor Anders Wedberg fick gå i svaromål. Herman Schmid skrev om fredsforskning. Och Lars Bergström, analytisk filosof från Stockholm, gick i svaromål. Då den ursprungliga redaktionen lämnat tidskriften under oklara förhållanden tog jag själv, analytisk filosof, plats i redaktionen. Nu drev tidskriften längre till vänster, men det var en annan historia. Här och på andra håll fördes en diskussion om fascism och korporativism, inspirerad av Jörn Svenssons bok *Korporativismen och den borgerliga klassdiktaturen*. Gruppen kring *Zenit* företrädde en mot Svensson kritisk hållning och hyllade, med stöd av Louis Althusser och Nicos Poulantzas, tesen om statens relativa självständighet gentemot klasserna. Båda sidor kom till tals i *HfKS*, där Jörn Svensson replikerade i sak, men också med tillägget om just Poulantzas, att denne var »det i särklass svampigaste exemplaret i den nyreformistiska kryptogamfloran» (*HfKS*, nr 4, 1970, s. 14). Ja, så kunde det låta i den tidens animerade meningsutbyten!

Ett viktigt tema som *HfKS* återkom till var frågan om värderingarnas roll inom vetenskapen. I *Zenit* hade man inget intresse av den. Vetenskapen skulle vara värderingsfri, punkt slut, hävdade man där med hänvisning till Althusserns skarpa åtskillnad mellan ideologi och vetenskap. Ideologi var ett system av falska föreställningar med en bestämd social funktion. Till ideologin hänförde man värderingarna, som Therborn menade var falska (ja, han företrädde verkligen vad man idag skulle kalla »misstagsteorin»). Men frågan om värderingarnas roll inom vetenskapen har många aspekter som är värda ett fördjupat studium. Den var viktig inte bara för *HfKS* utan för 68-vänstern som sådan, och den äger fortsatt aktualitet. Vill man ha en tidstypisk bild av debatten som fördes kring frågan om objektivitet inom vetenskapen bör man hålla i minnet olika böcker på detta tema, som publicerades av Gunnar Myrdal, Göran Hermerén och Lars Bergström. Dessa böcker hade inte skrivits om inte den radikala 68-vänstern, med olika studiegrupper vid olika universitet, väckt frågorna till liv.

TORBJÖRN TÄNNSJÖ, »EFTER REVOLUTIONEN»

Man måste nog säga att boken om 68-vänsterns inflytande på kulturen i vårt land återstår att skriva.¹

→

Torbjörn Tännsjö

Noter

1 Tännsjö är själv aktuell med boken »Vänsterdocenten», recenserad av Ronny Ambjörnsson i *Tidskrift för politisk filosofi* nr 2 2017 (ss. 61–66). Möjliga intressekonflikter: Alltför många och alltför uppenbara för att behöva uppräknas.